

Profetische taal uit het interbellum

door Abeltje Hoogenkamp

Een ongelukkige samenloop van omstandigheden bracht mijn ouders ertoe om zomer 1981 in de omgeving van Verdun een huisje te huren. Wij verbleven in een troosteloos bungalowparkje *in the middle of nowhere* - het naburige zwembad lag honderd kilometer verderop en het overige vertier was in Parijs (vier uur rijden). Het landschap is vlak en eentonig en na drie weken regen vooral ook erg modderig. Verborgen in de zompige klei ligt de grootste attractie van de streek: de botten en bajonetten van talloos veel miljoenen, slachtoffers van de slachting die in Frankrijk de geschiedenis inging als *la grande guerre*. Twee keer gingen we zwemmen en één keer gingen we naar Parijs. De rest van de vakantie recreëerden wij op de voormalige velden van eer. In de regen. Merkwaardig klein is het stukje grond waarop zo velen het leven lieten... Duizelig word je van de getallen. Elke vierkante meter modder bevat tenminste één dode vader, man of zoon. Uit mezelf was ik al een tobberige twaalfjarige. De slagvelden van Verdun maakten mij niet minder zwaar op de hand. Het werd kortom een onvergetelijke vakantie.

Een andere vakantie, meer dan twintig jaar later. Het front strekte zich uit over heel West-Europa: het Noord-Franse Verdun en het West-Vlaamse Ieper vormden de punten van een enorme boemerang, een reusachtige tang. Die tang moest krachtig dichtgeknepen (aldus de Duitse strategen) dan wel voortvarend opengeboken worden (het Frans-Engelse standpunt). Tot zover de theorie. De praktijk was rampzalig: niemand bleek in staat een doorbraak te forceren en beide partijen groeven zich in voor een verschrikkelijke loopgravenoorlog die vier jaar zou duren. Het Vlaamse heuvelland, sinds de vroege Middeleeuwen een van de meest welvarende streken van West-Europa, veranderde in een totaal ontvolkt maanlandschap. Het gebied is de klap nooit meer te boven gekomen. We belopen het slagveld in een paar dagen - weer zo'n merkwaardig klein lapje grond. De wandelkaart staat stampvol kruisjes (*'bij de volgende militaire begraafplaats gaat u rechtsaf'*) en we pauzeren in een oude bomkrater. Geen enkel gebouw is van voor 1914. De lokale brandweer blaast zoals elke avond *The Last Post* onder de kolossale witte Menense poort in Ieper. In het marmer staan de 56.000 namen gebeiteld van de mannen die in de buurt vermist raakten, kwijt, weg, niets meer van over. We lezen elkaar soms zeer exotische klanken voor - met al die koloniën was het inderdaad echt een *wereldoorlog*...

Toch blijft het allemaal nogal onwerkelijk. Absurd, het aantal slachtoffers, onvoorstelbaar, maar een paar vierkante kilometer, niet te bevatten, de ranzigheid van de loopgraaf. Maar dat bedoel ik niet. Niet het krankzinnige aantal doden, de ongehoorde smerigheid of de onvoorstelbare blunders maken *la grande guerre* zo ongrijpbaar - elke oorlog is wreed, vies en stompzinnig. De moeilijkheid is dat ik niet begrijp *waarom* deze oorlog gevoerd is. Ik ben opgevoed met een andere Grote Oorlog. De Tweede Wereldoorlog is ons collectieve, nationale en vertrouwde referentiepunt. Politieke correctheid wordt nog altijd afgemeten in eventuele-mogelijkheid-tot-onderduik. Uitzetbeleid noemen we 'deportatie' of dat woord willen we juist pertinent niet horen. Onze Grote Oorlog heeft een Groot Verhaal. Het wordt verteld in geschiedenislessen, boeken, films, documentaires en preken. Er is een chronologie. Er zijn oorzaken en gevolgen. Het gaat ongeveer zo. *Er was eens... een rijk van de duisternis. Het absolute Kwaad. Een verschrikkelijke tiran heerste over Europa. Maar na veel ellende en opoffering en strijd is dat Kwaad uiteindelijk toch*

overwonnen - en zijn wij bevrijd. Van de duisternis naar het licht. Tirannie tegen democratie. Zwart tegen wit. Natuurlijk heb ik geleerd dat er ook grijstinten zijn - ik ben niet van de straat en bovendien behept met een geloof dat leert dat ieder mens geneigd is tot alle kwaad. Dus Nederlanders collaboreerden, het geallieerde bombardement op Dresden was een oorlogsmisdaad en Jan Campert ook maar een mens. Maar het Grote Verhaal over onze Grote Oorlog blijft overeind. Een krachtig verhaal over Goed en Kwaad. Met dat verhaal ben ik grootgebracht - in dat verhaal voel ik mij thuis.

Het verhaal van de Eerste Wereldoorlog ken ik nauwelijks. Het is mij niet verteld, ik ben er niet mee vertrouwd, het ligt buiten mijn verstaanshorizon. Het boek *Gloed* van Sándor Márai toont een glimp van een onbekende wereld: eergevoel, nationalisme, dubbelmonarchie, militaire tradities, *fin de siècle*, mannelijke trots, sterven voor je land... *Gloed* speelt zich af in een wereld waarin het blijkbaar mogelijk was in vier jaar tijd zo ongeveer alle Franse, Duitse en Engelse mannen tussen de vijftien en de vijftig jaar dood of invalide te maken. Merkwaardig...! Ik kom er niet bij. Mannelijkheid, militaire eer en nationale trots, dat zijn geen belangrijke waarden in het Nederlandse levensgevoel. Onbegrijpelijk, dit bloedbad, irrationeel. Ik mis een Groot Verhaal.

's Avonds zetten we een boom op bij een Belgisch biertje. Het lijkt een soort vreemde wetmatigheid: om de zoveel tijd komt er een enorm mensenoffer. De aarde heeft dorst en hectoliters bloed moeten plots de grond in. Enthousiast offeren we het liefste dat we hebben: onze kinderen en minnaars, onze mannen en zonen. Offercultus op megaschaal - de Azteken waren amateurs vergeleken bij de mensenoffermachines die de twintigste eeuw heeft voortgebracht... De Eerste Wereldoorlog als een natuurramp: een tsunami van geweld, tot je knieën in het bloed. Mensen maken elkaar af, met kapmessen, mosterdgas en automatische geweren. In Verdun, Ieper, Rwanda en Darfur. Verschrikkelijk. Ontzettend. Onvoorstelbaar. Wat moet je er verder over zeggen? Een natuurramp laat zich niet vangen in een Groot Verhaal. Zou het woord *cultuurramp* hier uitkomst kunnen bieden? De Eerste Wereldoorlog heeft niets met mij te maken. Onbegrijpelijk, lang geleden en ver van mijn bed. Wij zijn hier in België buitenstaanders, passanten, ramptoeristen. En we nemen nog een Duveltje.

Thuisgekomen lees ik een gedicht dat gehakt maakt van mijn beschouwingen en borreltafelpraat. Neem en lees, bij voorkeur hardop. Proef de tekst op je tong. Elkaar voorlezen is nog beter. Het Duits is niet moeilijk - als ik het kan snappen, is het echt goed te doen.

Jahrgang 1899

Wir haben die Frauen zu Bett gebracht,
als die Männer in Frankreich standen.
Wir hatten uns das viel schöner gedacht.
Wir waren nur Konfirmanden.

Dan holte man uns zum Militär,
bloß so als Kanonenfutter.
In der Schule wurden de Bänke leer,
zu Hause weinte die Mutter.

Dann gab es ein bißchen Revolution
und schneite Kartoffelflocken;
dann kamen die Frauen, wie früher schon,
und dann kamen die Gonokokken.

Inzwischen verlor die Alte sein Geld,
da wurden wir Nachtstudenten.
Bei Tag waren wir bureau-angestellt
und rechneten mit Prozenten.

Dann hätte sie fast ein Kind gehabt,
ob von dir, ob von mir - was weiß ich!
Das hat ihr ein Freund von uns ausgeschabt.
Und nächstens werden wir Dreißig.

Wir haben sogar ein Examen gemacht
und das meiste schon wieder vergessen.
Jetzt sind wir allein bij Tag und bei Nacht
und haben nichts Rechtes zu fressen!

Wir haben der Welt in die Schnauze geguckt,
anstatt mit Puppen zu spielen.
Wir haben der Welt auf die Weste gespuckt,
soweit wir von Ypern nicht fielen.

Man hat unsern Körper und hat unsern Geist
ein wenig zu wenig gekräftigt.
Man hat uns zu lange, zu früh und zumeist
in der Weltgeschichte beschäftigt!

Die Alten behaupten, es würde nun Zeit
für uns zum Säen und Ernten.
Noch einen Moment. Bald sind wir bereit.
Noch einen Moment. Bald ist es so weit!
Dann zeigen wir euch, was wir lernten!

Erich Kästner (1899-1974) schreef dit gedicht in 1928. Profetentaal. Vlijmscherp, bitter en bijtend. Vol donkere dreiging en ingehouden woede. Kästner geeft een biografische schets van een *lost generation* - zijn generatie. Toen wij jonge jongens waren, gingen we naar bed met vrouwen van mannen die in Frankrijk moesten vechten. Daarna waren we oud genoeg om zelf kanonnenvoer te zijn. Wie dat overleefde, keerde terug naar een land vol armoede en sociale onrust. Weer wat vrouwen - daar kregen we geslachtsziekten van. Onze vader verloor zijn geld door de recessie. We hadden een kantoorbaantje, studeren moest 's nachts. We maakten een meisje zwanger (jij, of ik?) en dat is weer weggemaakt. We werden dertig. We deden examen, maar wat we leerden zijn we alweer vergeten. Nu zijn we eenzaam, dag en nacht. We hebben niets fatsoenlijks te eten. Toen we hadden moeten spelen, keken we de wereld in z'n afzichtelijke muil. Wie niet stierf in Ieper, heeft op het keurige pak van de beschaving gekotst. Ze hebben ons een klein beetje te weinig *gekräftigt*, sterk gemaakt, opgebouwd. Ze hebben ons te lang, te vroeg en te vaak uitgeleverd aan de

wereldgeschiedenis. De ouderen zeggen nu dat het tijd wordt om te zaaien, te oogsten. We zijn er bijna klaar voor. Nog eventjes, dan is het zover, dan zullen we jullie eens wat laten zien - dan zullen we laten zien wat wij geleerd hebben...!

Profetentaal is een klap in je ponem. *Jahrgang 1899* heeft woord gehouden. Jaarlijks staan we in de Hollandse Schouwburg, bij de Dokwerker, voor het monument op de Dam verbijsterd te denken aan wat deze generatie heeft laten zien. Een joods spreekwoord (vaak aangehaald in preken en herdenkingspraatjes) zegt: wie een kind redt, heeft een wereld behouden. Kästner confronteert ons met de keerzijde van deze waarheid: wie een kind kapot maakt, heeft een wereld verwoest. Wie een mens blootstelt aan onmenselijkheid, maakt de weg vrij voor nieuwe verschrikkingen. Wie een jongen naar de oorlog stuurt, is verantwoordelijk voor een nieuwe oorlog. Kästner presenteert een rekening. Vind je Verdun zo onbegrijpelijk, zo irrationeel, zo ver van je bed? Je vergist je. Dacht jij dat Ieper niets met jou te maken heeft? Helemaal mis. Jij vindt een natuurramp zo weinig narratief? Alsjeblieft, hier is je Grote Verhaal!

Kästner beroept zich in zijn gedicht impliciet op 'rechten' die een mens zou hebben. Het recht om te spelen als je kind bent. Het recht van *Konfirmanden* om hun seksualiteit te ontdekken met even onervaren leeftijdgenoten. Het recht op onderwijs, het recht om als adolescent je talenten te kunnen ontplooiën, te kunnen studeren. Het recht op zinnige arbeid en eten en betekenisvolle relaties als je volwassen bent. Hoe komt Kästner aan die 'rechten', waar haalt hij ze vandaan? Je kunt ze niet afdwingen met een goede advocaat - het is duidelijk dat het niet om juridische rechten gaat, neergelegd in wetten. Het gaat blijkbaar om iets anders: existentiële rechten, het onvervreemdbaar eigendom van elk mensenkind. Ieder mens heeft 'recht' op brood, levensadem, ruimte en liefdevolle relaties - een leven in overvloed (Johannes10:10). Wie die 'rechten' schendt, schendt de humaniteit. Wie een jaargang jongens gebruikt als *Kanonenfutter*, blootstelt aan verdrietige seks, uitlevert aan de verschrikkingen van de oorlog, wie hen honger en gebrek laat lijden en hun vermogen tot liefhebben corrumpeert, creëert een geweldig collectief tekort, een enorme 'schuld'. Die gaat niet weg. Vroeg of laat wordt de rekening gepresenteerd. *Bald ist es so weit! Dann zeigen wir euch, was wir lernten!*

Dit is het Grote Verhaal van Kästner. Het lijkt op het verhaal dat Hanneke Meulink-Korf en Marianne Thans ons, predikanten in opleiding, vertelden op de Kerkelijke Opleiding in Leiden toen zij ons vertrouwd probeerden te maken met de contextuele benadering in het pastoraat. Uitgangspunt daarbij is het gegeven dat elk mens deel uitmaakt van een context, een netwerk van relaties en verbindingen. Mensen *geven* en *ontvangen* in die relaties, kleine en grote dingen. Als het goed is, ontvangt een mens wat hij nodig heeft, daar heeft hij 'recht' op. Maar elk mens moet ook de kans krijgen om te geven: een mens heeft het 'recht' om van betekenis te zijn. De contextuele literatuur gebruikt voor deze 'rechten' om te geven en te ontvangen de term *entitlement*. Geven en ontvangen komt een mens toe. Niet op grond van staatsburgerschap, een mensenrechtenverdrag of één of ander mooi ideaal. Een mens is *entitled to* brood, levensadem, ruimte en liefdevolle relaties, kortom een leven in overvloed *omdat hij mens* is. Bijbels gezegd: beelddrager van God.

Als het 'recht' om te geven en te ontvangen gefrustreerd wordt, ontstaat een tekort. Dat verdwijnt niet vanzelf. Onvervuld *entitlement* is als een openstaande, onbetaalde rekening. Vroeg of laat wordt die rekening gepresenteerd - altijd. De belangrijkste contextuele relatie is ongetwijfeld die tussen ouders en kinderen. Ouders geven hun

kinderen liefde, zorg en vertrouwen, maar omgekeerd geven kinderen hun ouders ook van alles: vreugde, trots, troost, een reden om te leven. Als in deze fundamentele relatie een tekort ontstaat bij de kinderen, zal dat tekort verhaald worden op... de kleinkinderen. Soms komt een openstaande rekening bij de partner terecht, soms ook bij de samenleving, maar bijna altijd wordt die gepresenteerd aan een volgende generatie. In contextueel taaleigen heet dat een roulerende rekening. Bijbels gezegd: tot in het derde en vierde geslacht (Exodus 20:5).

Reduceert deze benadering de mens tot product van zijn verleden - determinisme in een nieuw jasje? Contextueel pastoraat heeft oog voor wat mensen toekwam en wat zij niet kregen, wat zij behoorden te kunnen geven en wat zij niet kwijt konden. Tekorten worden opgespoord, erkend en benoemd. *Maar dat betekent niet dat een mens ophoudt verantwoordelijk te zijn.* Het benoemen en erkennen van tekorten is niet hetzelfde als gedrag goedpraten dat begrepen kan worden vanuit openstaande rekeningen: jouw daden zijn en blijven jouw daden, jouw keuzes, jouw beslissingen. Maar het is wél mogelijk om roulerende rekeningen te stoppen. Daarin ligt de verantwoordelijkheid - en de hoop. Erkennen en benoemen van tekorten is daarmee een pastorale opdracht. Want alleen zo kan ruimte ontstaan voor omkeer, verandering, toekomst.

Dat de contextuele benadering vruchtbaar kan zijn op microniveau, op de vierkante centimeter van de menselijke verhoudingen, heb ik gemerkt in mijn eigen leven en ondervind ik bijna dagelijks in mijn werk als geestelijk verzorger in een ziekenhuis. Maar mensen leven niet alleen op microniveau. Ze maken ook deel uit van een maatschappelijke context, een cohort, een generatie, een jaargang. Kästner voorziet in 1928 een grimmige toekomst op basis van contextuele 'wetmatigheden' die blijkbaar ook op macroniveau gelden: een generatie wordt iets ontnomen, een cohort bouwt een tekort op, een hele jaargang presenteert een rekening. Aan een volgende generatie. Kästner kreeg op een verschrikkelijke manier gelijk. Maar het belangrijkste van profetentaal is niet of *uitkomt* wat gezegd wordt, maar of het *aankomt*. Dat maakt profetische teksten relevant, ook buiten hun specifieke context.

De laatste tijd lees ik regelmatig verontrustende berichten over jonge veteranen. Met veel veteranen gaat het niet goed: verslavingen, riskant en zelfbeschadigend gedrag, zwerfneigingen, agressieve impulsiviteit en zelfmoord. Sinds de Libanon-missies van eind jaren zeventig heeft Nederland meer dan 75.000 militairen uitgezonden naar allerlei conflicthaarden in de wereld. Dat wil dus zeggen: blootgesteld aan de verschrikkingen van de oorlog. Daar kunnen redenen voor zijn - een Groot Verhaal over Goed en Kwaad bijvoorbeeld. Maar hoe graag wij, politiek en thuisfront, ook geloven in zo'n Groot Verhaal, oorlog is ambigue, onhelder, complex. Wij leveren steeds opnieuw jonge mensen uit aan die chaos. Daarvoor betalen zij een hoge prijs. Misschien is dat nodig - elke meimaand gedenken we dankbaar wie hier onze vrijheid kwam bevechten. Maar het kost veel. Het leven van veel *peacekeepers* is door hun uitzending onomkeerbaar veranderd.

Pascal F., die in 1994 in Bosnië diende, werd in 2004 veroordeeld voor twee gruwelijke, volgens de rechtbank 'motiefloze' moorden. Ook bij Cambodja-veteraan Paul S., die eind 2003 in Kerkrade vier mensen afslachtte, was sprake van 'een kloof tussen motief en daad'. Eelco Runia, historicus en psycholoog, schreef naar aanleiding van deze zaken een alarmerend artikel in *NRC Handelsblad* ('De haat van de vredessoldaat', 13 maart 2004). Tijdens de research voor zijn boek *Inkomend vuur* sprak hij met ex-

Dutchbatters: 'Ik ben me rot geschrokken van hun zinderende eenzelligheid, hun woede, hun haat. Zeker, de veteranen die ik sprak, waren de vriendelijkheid zelve - vooral als ik duidelijk gemaakt had dat ik niet een krant of een overheidsorgaan, doch slechts mijzelf vertegenwoordigde -, maar dat maakte hun woede hoogstens nog verontrustender. Die woede was gericht op de Nederlandse samenleving, de politiek, de media, de landmacht, het ministerie van Defensie, en niet zelden ook op de sociale omgeving waarnaar zij in den vreemde zo hadden terugverlangd.' Frappant was dat die woede altijd een andere kant leek uit te gaan dan de geweldsimpuls: 'Men kon boos zijn op Kok of Voorhoeve, maar zichzelf van kant willen maken.' Ongeveer 40.000 ex-*peacekeepers* hebben inmiddels de overstap naar de burgermaatschappij gemaakt. Niet alle jonge veteranen zijn tikkende tijdbommen, schrijft Runia, 'maar als slechts bij één promisse van hen de stoppen doorslaan, raakt het justitiële apparaat overbelast'. Verontrustend en nauwelijks te geloven noemt hij het feit dat van slechts achtduizend jonge veteranen het adres bekend is (zij hebben een veteranenpas aangevraagd); van de overige 32.000 weet niemand de woon- of verblijfplaats, laat staan de gezondheidstoestand. Er is een begin gemaakt met het in kaart brengen van de psychologische en relationele gevolgen van uitzending, maar op dit moment is er alleen betrouwbare kennis over de eerste weken en maanden na terugkeer. Runia: 'Over de periode die werkelijk interessant is, de jaren na uitdiensttreding, bestaan geen betrouwbare statistische gegevens. Dat uitzending tot grote, pas later manifest wordende, psychologische problemen kan leiden, staat na decennia *peacekeeping* wel vast.' Runia vindt dat Nederland eens zou moeten ophouden zo lichtvaardig militairen uit te zenden als nu het geval is: 'Zolang niet veel meer bekend is over de psychologische belasting die uitzending op middellange en lange termijn met zich meebrengt, zou dat alleen in uiterste noodzaak moeten gebeuren.'

Barry Hofstede reageert met een persoonlijk en hartverscheurend verhaal op het artikel van Runia. Het stuk 'Red de blauwe baret' (*NRC Handelsblad*, 27 maart 2004) begint als volgt: 'Met afschuw en stijgende angst heb ik het artikel 'De haat van de vredessoldaat' gelezen. Afschuw over zulke verschrikkelijke misdaden en angst omdat me tijdens het lezen het gevoel bekwam dat ik die ook had kunnen begaan.' Barry Hofstede was twintig jaar en dienstplichtig toen hij in 1992 werd uitgezonden naar Bosnië. Zijn missie was 'humanitaire hulp verlenen': 'Ze zeiden dat we *peacekeepers* waren, dat stond ook op het zakmes en de plastic drinkbekers die we meekregen. Maar we zagen de mens in zijn laagste vorm tekeergaan. We waren getuige van etnische zuiveringen, brute moorden, leed van onschuldige burgers en we verloren eigen mensen. (...) Dat wachten, de stress, de verhoogde waakzaamheid en het gevoel van machteloos toe moeten kijken raak je niet meer kwijt (...) En eenmaal terug in Nederland staan mensen van wie je veel houdt, opeens mijlenver van je vandaan.' Na zijn uitzending was Hofstede veranderd in 'een adrenalinejunk': 's nachts reed hij zonder licht op de snelweg, hij ging racen op dijkweggetjes en drukte sigaretten uit op zijn arm 'om iets van de kick uit Bosnië te kunnen voelen, om het toen en nu gevoelsmatig in balans te brengen en om ongrijpbare pijn om te zetten in lichamelijke pijn'. Voor mensen uit zijn omgeving was het moeilijk te begrijpen wat hij had meegemaakt. Anderen maakten hem uit voor oorlogsmisdadiger en veel verdienende vakantieganger. Hofstede: 'Haat, angst en onmacht waren de emoties waar ik me na terugkomst door liet leiden. Hij speelde met de gedachte gewapend een drukke supermarkt of een vol postkantoor binnen te lopen en dan in het wilde weg om zich heen te schieten: 'Op deze manier zou ik én wraak kunnen nemen op de samenleving die me in de steek had gelaten, én ik zou duidelijk kunnen maken aan de samenleving hoe ik me voelde én ik zou verzekerd zijn van mijn

toekomst die ik toen als uitzichtloos beschouwde.' Barry Hofstede heeft in Bosnië gekotst op het keurige pak van onze beschaving. Hij is door ons *zu lange, zu früh und zumeist in der Weltgeschichte beschäftigt*. En vervolgens keerden we ons van hem af, want we willen het niet weten.

Lang was de tweedeling helder. Geboren na 1945 betekende 'van na de oorlog', dat wil zeggen: niet blootgesteld geweest aan de verschrikkingen van de oorlog. Maar die vlieger gaat niet meer op. Nederland telt inmiddels meer dan 150.000 veteranen, oud en jong. Zij deden dienst in oorlogen over de hele wereld: Indonesië, Korea, Libanon, Cambodja, Bosnië, Irak, Afghanistan. Tienduizenden nieuwe Nederlanders zijn hier terechtgekomen op de vlucht voor een oorlog - zij zijn ook veteranen, soms nog kinderen. De tweedeling 'van na de oorlog' en 'van voor de oorlog' loopt heel onoverzichtelijk dwars door alle jaargangen heen. En omdat vredesmissies en oorlogservaringen grote impact hebben op partners, familieleden en vrienden, is de groep mensen die te maken krijgt met veteranenproblematiek, enorm. Erkenning lijkt een sleutelbegrip te zijn. Barry Hofstede zag in Australië dat veteranen een bijzondere plaats hebben in het dagelijks leven: 'De veteranen worden erkend, ze hebben goed werk gedaan, en het land is ze dankbaar.' Dat mist hij in Nederland: 'Veteraan zijn heeft geen status in onze samenleving. Je hebt gewoon je werk gedaan.' Misschien komt daar langzaam verandering in. Op 29 juni werd voor de tweede keer de Nederlandse veteranendag gehouden. Belangrijkste oogmerk is erkenning van de verdiensten van jonge en oudere Nederlandse veteranen, en waardering voor de prestaties die zij in dienst van de vrede en in opdracht van de samenleving hebben geleverd, in vaak uiterst moeilijke omstandigheden. 'Eindelijk', aldus Hofstede. Hij heeft inmiddels met goede resultaten psychiatrische behandeling gevolgd. Maar het blijft een wankel evenwicht: 'De haat en de angst weet ik meestal binnen de perken te houden, maar ik ben voor mijn gevoel nooit ver verwijderd van de rand van de afgrond.'

Nederland zal vanaf deze zomer gedurende twee jaar 1400 militairen stationeren in Zuid-Afghanistan. Het merendeel zal worden gelegerd in de onherbergzame provincie Uruzgan. Nederlandse officieren in Afghanistan sluiten niet uit dat er in de eerste maanden van de missie stevig gevochten zal moeten worden. Opnieuw leveren we duizenden jonge mensen uit aan de chaos van de oorlog. Daarvoor betalen zij een buitengewoon hoge prijs. Erich Kästner, Eelco Runia en Barry Hofstede laten ieder op hun eigen manier zien dat er een hoge openstaande rekening is, dat die rekening vroeg of laat gepresenteerd zal worden - en nu al gepresenteerd wordt. Als wij de moed hebben mensen bloot te stellen aan de verschrikkingen van de oorlog, dan moeten we ook de moed hebben om de beschadigingen, het verdriet, de wanhoop, waanzin en pijn onder ogen te komen. Zien, horen, benoemen, uithouden, erkennen... dat is van cruciaal belang. Erkennen en benoemen van tekorten is een pastorale opdracht én welbegrepen eigenbelang. Want wie een mens blootstelt aan onmenselijkheid, maakt de weg vrij voor nieuwe verschrikkingen. Wij kunnen onze *peacekeepers* niet alleen laten met hun collectief tekort, hun openstaande rekeningen. Want dan zullen zij die rekeningen onherroepelijk verhalen op hun partner, op de samenleving of op een volgende generatie. En we willen echt niet dat zij ons laten zien wat ze geleerd hebben.

Abeltje Hoogenkamp (1969) is predikant van de Protestantse Kerk in Nederland en geestelijk verzorger in het Sint Lucas Andreas Ziekenhuis in Amsterdam

uit: Roodkoper, 11e jaargang, aflevering 3 – juli 2006